

KÉSZ BARNABÁS¹

AZ UGOCSAI ÉS BEREGI GUZSALYTALPAK FÁBA VÉSETT ÜZENETEI²

Talán a sztyeppe életmóddal magyarázható, hogy a famegmunkálás, a fafaragás a honfoglaló magyarság életében nem ért el olyan szintet, mint például a bőrművesség, a nemezkészítés, a kovácsmunka vagy éppen az ötvösség. A Kárpát-medencében megtelepedve kerültek eleink újra erdős, ligetes környezetbe, ahol a fa mint könnyen elérhető nyersanyag újra kiemelt szerepet kapott a mindennapi életben. Mint erre dr. Kós Károly is rámutatott, elsősorban a mezőgazdasági termelésre kevésbé alkalmas hegyvidéki erdőségekben, specializált és gyakorlott famegmunkáló mesterek (ácsok, zsendelymetszők, kerékgyártók, kádármesterek stb.) éltek, akik termékeit a vándoriparosok a fában szegény alföldi részekre is elvitték eladni.³ Ilyen famegmunkálásra szakosodott vidéket alkottak az általa leírt erdélyi, pontosabban Szilágy menti (tövisháti) székely falvak, de ilyen volt saját kutatási területem, a jelenlegi Kárpátalja⁴ magyarok, ruszinok, románok lakta erdős térsége is. A neves etnográfus arra is felhívja a figyelmet, hogy a művészi értékű fafaragáshoz nincs feltétlenül kiterjedt erdőségekre szükség, s ahol kevesebb, de sokféle fa van, ott a fát jobban megbecsülik. A kisebb tárgyak elkészítéséhez kevesebb fára és eszközre (sokszor egy bicska is elegendő) van szükség. Emellett a leggondosabban megmunkált, legdíszesebb fatárgyak éppen hogy a kisméretű, ún. pásztorfaragások, a nem szakképzett mesterek készítette háztartási eszközök (például a szövés-fonás kellékei).⁵

Makoldi Sándor írja, hogy Lehoczky Tivadar már 1881-ben felfigyelt a beregi Tiszahát ügyes kezű fafaragóira, ahol „*egyes földművelők csinos guzsalyokat és rok-*

¹ A szerző a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Egyetem tanára

² Jelen írás egy korábbi tanulmányom módosított változata (Kész 2021).

³ Dr. Kós 1974:104.

⁴ Jómagam mintegy két évtizede kutatom a régió, azon belül is a történelmi Ugocsa vármegye magyarlakta falvainak tárgyi műveltségét, hagyományos paraszti életmódját. Ezen belül is leginkább szülőfalum, Salánk példáján kísértem meg az egész térségre érvényes törvényszerűségeket találni a népi építkezés, hagyományos gazdálkodás, viselet, népi díszítőművészet stb. terén. (Lásd: Kész 2019).

⁵ Dr. Kós 1974:104.

kákat, a nagydobronyaiak válukat és sertésólakat, a csomonyiaiak pedig gabonatartó hombárokot és szuszékokat készítenek”. Makoldi a máramarosi (elsősorban román) ládák díszítő jeleit (rozetta, kereszt stb.) az ortodox, görögkeleti valláshoz köti.⁶

Az említett faragott tárgyak a magyar népi díszítőművészet remekművei közé tartoznak. Ugyanakkor a használati eszközök díszítéseinek jellemzően másodlagos szerepe volt a használhatóság gyakorlati funkciója mögött, az ügyes kezű faragók eredetileg nem turistáknak szánt ajándéktárgyakat készítettek, hanem saját használati eszközeiket kívánták esztétikusabbá tenni.⁷

Mint Szabó László is írta, a munkaeszközök elsődleges szépsége az eszköz használhatóságában, magában a munkafolyamatban rejlik.⁸ De a primér esztétikai értéket egy másodlagos szépség is kiegészítheti – a munkaeszközök díszítése. Itt az esztétikum már nem a munkából, hanem egyéb emberi szükségletekből, kapcsolatokból fakad. Szép példák erre a népi textíliák, cserépedények mellett a tanulmányunkban vizsgálni kívánt, jegyajándéknak szánt faragott guzsalytálpak, mángorlók, sulykolók és más tárgyi attribútumok. Mint látni fogjuk, ezek díszítéséből és szimbólumaiból következtethetünk készítőik és használóik ízlésére, szellemi értékrendjére, társadalmi hovatartozására, nemzeti és vallási identitására, de egyben interetnikus kapcsolataira és az életmódjukban bekövetkező változásokra is.

PÁSZTORFARAGÓK ÉS PARASZT SPECIALISTÁK

A helyi (elsősorban a Tiszahát magyar falvairól van szó) díszítőművészet sajátosságairól, jellegzetes motívumairól már az ungi, beregi, ugoctai vagy máramarosi parasztporták, lakóházak faragott díszei alapján is képet kaphatunk.⁹ A Felső-Tisza-vidéki házak utca felőli homlokzatát oromdíszek, az

⁶ Makoldi 2021: 148.

⁷ Mint Hofer Tamás és Fél Edit is rámutatott, a népművészetben nem különíti el merev határ a művészt és a mesterembert, a háziiparost, a maga hasznára tárgyat formáló parasztembert. Ugyanakkor a népművészeti alkotások szépsége igazából nem külön-külön, hanem az egész közösség életébe beágyazódva értékelhető. Fontosnak tartják hangsúlyozni azt is, hogy a korábbi nézetektől eltérően a népművészet, vagy más szóval paraszti művészet, nem foglal el alacsonyabb szintet, mint az ún. „magas” művészet. A szerzőpáros megfigyelte, hogy a hétköznapi használatra szánt (egyébként többé-kevésbé szintügy díszített) tárgyak száma eltörpül a kimondottan díszítő szándékkal készített tárgyak mellett, bár éles határ e két tárgy-együttes között nem húzható. (Lásd: Hofer – Fél 1994: 6–10.)

⁸ Szabó L. 1989: 275–283.

⁹ Dr. Kós Károly szerint a tágabb értelemben vett famunkának épp e két csoportjában – az ács munkában és a bútorkészítésben – jutottak el először arra a szintre, hogy e munkákat a parasztemberek már nem maguk készítették el, hanem szakemberekkel készítették. (Dr. Kós 1974: 104.)

udvar felőli oldalát pedig faragott oszlopsorú és *rédegyű* tornác jellemezték. A *rédegyű*-deszkák közötti fűrészelt, áttört kivágások az ablaktáblák, karosszék-támlák szív, tulipán vagy rombusz alakú kivágásaira emlékeztetnek.

Főleg az ungi Tiszaháton voltak gyakoriak a faragott kapuágasok és kútágasok mellett a háztetők ormát díszítő faragott nyársak, amelyeket Deák Geyza így jellemezett: „*A tiszaháti nyársak tagozata inkább a virágot és a buzogányt, mint a lándzsát és kopját utánozza. ... Legjobban a virágot szereti utánozni. ... E nyárs feje csillag, rózsabimbó, zárt vagy nyitott szirmú tulipán. ... E nyársak egyúttal külső ismertetői a gazda felekezetének. Amíg a kálvinista csillagot, tollas vagy gombos buzogányt, tulipánt, rózsabimbót farag a nyárs végére, a más vallású szimpla nyársat, elvétele farag keresztet. ... A kút ágását, gémét, ostorvégét kifaragják, kicifrázzák. Az ágas zárt és nyitott... A zárt ágas fejét gomb, mákfej, tulipán és a gordonyfélék virágfejeire emlékeztető alakra faragják. ... Nagyon szép ágas ez, melynek fején tulipánvirág van faragva.*”¹⁰ Mint Deák írja, a mák fejére emlékeztető kapufélfák legkedveltebb virága e vidéken a tulipán, a rozmaringlevél és a sodrott szárú liliom.¹¹

A tornác, a kútágas, a kapufélfa faragásait ügyes kezű, művészi hajlamú paraszt specialisták készítették, akárcsak a fejfákat és temetői kereszteteket is.¹² Ők díszítették faragásokkal a ház berendezését, a bútorokat is: díszes ágyakat, a menyasszony *kelengyéládáját*, a máig gyakran előforduló *karosládákat*, *komódokat*, *telézsikat*, *kanalasokat*, *vizeslőcákat*, bölcsoket és gyerekágyakat.¹³ Az 1960-as években a vidéken kutató szovjet etnográfusok említik meg, hogy az ugoccai székek támlája szív alakú volt, közepébe úgyszintén szívet vágtak. A székek és ágytámlák faragása az alföldi mintákat idézte.¹⁴

Ugyanakkor az ács- és asztalostermékeknél, de még a sírjeleknél is jóval tovább hordozták magukban sajátos „virágnyelvük”, szimbólumrendszerük segítségével az eredeti (gyakorlati, illetve kultikus) értelem mellett a társadalmi (például a nemek, illetve a nemzedékek közötti kapcsolatok) funkciókat az úgynevezett pásztorfaragások.¹⁵ Az etnográfusok figyelmét már Herman Ottóval kezdődően felkeltették a Felső-Tisza-vidék pásztorfaragói, akik tevékenységét el kell választanunk a paraszt specialistáktól,

¹⁰ Deák 1998: 86.

¹¹ Deák 1998: 87–88.

¹² A salánki görögkatolikus temető régi keresztjének szőlőmintás faragása például a kútágasokkal és bálványos kapufélfákkal mutat hasonlóságot.

¹³ Гроздова – Ковальская 1979: 172.

¹⁴ Гроздова – Ковальская 1979: 173.

¹⁵ Dr. Kós 1974:105.

s akik alkotásaikat (leggyakrabban szaru- és fafaragások, fonott ostorok) általában a megbízóiktól titkolva, a jószág legeltetése közben végezték. A magyar népi díszítőművészetnek e gazdag ágát épp Hermann Ottó nevezte el pásztorművészetnek. Az egykor ingoványos Ung-vidék pásztorfaragóival Galgóczy Tibor könyvéből ismerkedhetünk meg közelebbről.¹⁶

A pásztorfaragók¹⁷ tradicionális eszközökkel (általában egy szál bicskával), természetes anyagokkal (fa, szaru) dolgoztak, hagyományos motívumokkal díszítették használati tárgyait. A szakemberek szerint a középkori eredetű geometrikus motívumokat (rozetták, csillagok, görbeküllős kerek, fogazások, fűrészfogak, szöges hullámvonalak, szívek) a reneszánszhoz és a török korhoz köthető virágminták szorították ki. Az általam gyűjtött anyag is bizonyítja, hogy a geometrikus vésetek, leginkább szegélyminta képében vagy botok, ostornyelek díszítéseként akkor is megmaradtak (például a szövés-fonás eszközein), amikor a kompozíció fő helyét növényi minták foglalták el. Így terjedt el az olaszorsóba helyezett virágcsokor, gránátalma, szívből vagy cserépből kinőtt virág stb. A tulipánok¹⁹, rózsák, szegfűk, ibolyák, a girlandok, levelek és indák sokszor az életfára emlékeztetnek. A virágok ábrázolásmódja lehet természetes és stilizált is. Kronológiailag később kezdték alkalmazni a bonyolultabb plasztikus, domborműves faragást, ugyanakkor a széleken fennmaradtak a gúla alakú rovátkák, farkasfogak is.²⁰ Az eszközök többségén a célszerűség és a díszítés egyensúlyban van, egyik sem megy a másik rovására. E tárgyakat általában gyertyán-, kőris-, tölgy-, körtefából faragták. A keményfából készített eszközökön a faragás általában sekély, ami a tárgyak használhatóságát segíti.

¹⁶ Galgóczy 1999.

¹⁷ A néprajzi szakirodalomban pásztorfaragásoknak nevezett tárgyak egy részét nem pásztorok alkották, hanem parasztok, iparosok vagy más foglalkozást űző emberek.

¹⁸ Közülük a növények (margaréta, tulipán, gyöngyvirág) fordulnak elő leggyakrabban, ritkábbak a rozetták, még ritkábban fordulnak elő állatok (például madarak) és emberalakok. A díszítmények stílusa koronként és vidékenként változott. A legkorábbiak az egyszerű karcolt minták és vésett, főleg mértani rovátkák: rozetták, háromszögek stb. A kés hegyével karcolt rajzokat a vonalakba beledörzsölt sötét színű anyaggal (korom, kocsikenőcs, szénpor vagy *kalapkosz*) hangsúlyozták ki. A rovás (ékróvás) és vésés során vastagabb bevágásokkal alakították ki a geometrikus mintákat: a körzővel szerkesztett rozettákat, a fűrészfogakat, szöges hullámvonalakat, farkasfogakat stb. (Lásd: Manga 1976: 10, 58.)

¹⁹ A magyar tárgyi népművészetben igen gyakori a tulipánábrázolás. Megtalálható kapufélfákon, fejfákon, cserépkorsón, szűrhimzéseken, kelengyeládon, szerelmi ajándékokon (a női munkaeszközökön: faragott guzsalypalp, mosósúlyok, mángorló stb.). Ez a gyakori megjelenés arra utal, hogy egy általános jelentésű jelről, női jelképről van szó, mely egyértelműen a szexualitásra, termékenységre, szerelemre utal, különösen piros színével. (Hoppál – Jankovics – Nagy – Szemadám 2004: 304–305.)

²⁰ Manga 1976: 62.

Gyakorlati szemszögből nézve a népi, kisipari szinten végzett fafaragás egyik legszakszerűbb összefoglalásának Szathmári Ferencnek a Csíksze­redai Művészeti Népiskola tevékenységét bemutató kiadványát tarthatjuk, amelyben a nyersanyagok (fafajták), munkaeszközök (vésők, kések, gyaluk, fűrészek stb.), technológiai folyamatok és mintarajzok mellett szó van a díszítőmotívumokról (ornamensekről), szimbólumokról, a kompozícióról, a készítmények formavilágáról és a fafaragó szakma megannyi titkáról, amelyek részletezésétől a terjedelmi korlátok miatt el kell tekintenünk.²¹

„BESZÉLŐ” GUZSALYTALPAK²²

A díszes faragással ékesített tárgyak közé tartoznak olyan háztartási kellékek, mint a mángorló, a *sulyok* (mosófa), kaszatok, sótartó, szakajtó, ruhaakasztó, dohánytartó, diótörő, *isztike* (ösztoke), sárkaparó stb. Mivel ezek saját használatra készültek, csak ritkán deríthető ki a faragómester neve. Külön kategóriába sorolhatjuk a jegyajándéknak, szerelmi ajándéknak szánt tárgyakat: mángorlók, *sulykok*, *vetélők*, rokkapálcák, de főleg a guzsalytalpak, amelyek a 20. század első felében Kárpátalján a legelterjedtebb szerelmi ajándékok voltak.²³

A szilágysági, mezősegi, szamosmenti vagy szatmári magyarsághoz hasonlóan az ugoicsai és beregi falvakban fonáshoz az ún. *ülőtálpas guzsalyt* használták, amelyet a nők a székre téve, a talpára ülve rögzítettek. Míg dr. Kós Károly szerint a Szilágyságban a 120–140 cm hosszú mogyorófa pálcából és 35–45 cm hosszú, „kétlábra való” (szimmetrikus) csizmatalp alakú juharfa talpból álló guzsaly volt a jellemző, a Tiszaháton a karcsú trapéz formájú guzsalytalp dominált. Panyakó Mária beregújfalui adatai szerint a vidékre jellemző egyvállas guzsalytalpakat leginkább kőris-, eper-, akác-, vadcserecsnyefából faragták. A fennmaradt példányok is bizonyítják, hogy például Gáton, Salánkon, Bátyúban színezték is őket. A Nagyberegi Középiszkola múzeumi gyűjteményében van egy ólommal kiöntött sarkú guzsalytalp is. Prófuszt Marianna

²¹ Szathmári 1994.

²² Bár e tanulmányban csak a guzsalytalpakat van módomban bemutatni, meg kell említenem, hogy ritkábban ugyan, de találkozhatunk más, hasonló faragással díszített eszközökkel is: élelfás, 1909-es évszámmal ellátott *mosósulyokkal*, rozettás mángorlóval (1893-as évszámmal datálva), rozettás és rozmaringlevél motívumokkal ékes kulaccsal, magyar címer és vadászkompozíció által díszített, 1907-ben készült *ivócsanakkal*, sárkányfejes pásztorbottal, tulipános-farkasfogas *fentokkal* – hogy csak a gyűjteményem néhány kedves darabját említsen.

²³ Panyakó Mária kárpátaljai néprajzkutató szóbeli közlése, 2014.

beregszászi népi iparművész szerint ennek a díszítésen kívül az volt a funkciója, hogy a fonóban a „leselő” fiúk nehezebben tudják eltörni, amennyiben a leány csókkal nem váltotta ki a földre dobott fonóeszközt.²⁴ Míg másutt a guzsalytalpakat sokszor vándoriparosoktól szereztek be, a fafaragásban jártas ugocsai és beregi férfiak saját maguk készítették kedvesüknek, feleségüknek.²⁵ Sajnos a rohamosan kopó kollektív emlékezet ma már nem teszi lehetővé az ajándékozás körülményeinek részletes felderítését. Adatközlőim, két idős salánki asszony, így emlékeznek vissza a témával kapcsolatban:

Még a kolhoz idők elején kenderből fontunk. Mi lányok is jártunk a fonóba. Én is kaptam guzsalyt a fiúktól. Nem volt az megszabva, mikor kellett adni. Amikor beindult a fonó, akkor adták. Jöttek a fiúk a fonóba, oszt elvették a lányoktól a guzsalyukat, csókkal kellett kiváltani. Ha a lány két napig nem váltotta ki, a fiú eltörte, de csinálni kellett helyette másikat. (J. R., 1928, Salánk)

A fonást ősszel kezdtük, egész télen ment, sokszor éjfélélig is fontunk. Az én időmben kézi guzsalyt használtunk, de már kerek guzsaly is volt majdnem minden házban. A talpas guzsalyt a fiúk csinálták a lányoknak. Könyöknyi lapos talpa volt, abba dugták bele a guzsalypálcát. Egy székre tettük, a talpára ráültünk, kézzel húztuk, sodortuk a pálcára kötött szösz, orsóra tekertük. Az orsó meg a karikája fából volt. Nem volt megszabva, mikor adja a fiú a lánynak, de amikor eljött a fonóba a lánynak, oszt eltörte a guzsalyát, már tudni lehetett, hogy kinn van elkészítve a másik, az új, amit oda is adott helyette. Néha megvicceltük a fiúkat: a guzsalyba a saját pálcája helyett tövises vadrózsa fáját tettük bele, oszt amikor elkapták tőlünk, megszurkálta a kezüket. (L. M., 1933, Salánk)

A guzsaly jegyajándékként történő alkalmazásáról a belevésett nevek, monogramok és évszámok is tanúskodnak²⁶, akárcsak a szerelmi szimbólumként értékelt díszítőelemek: a szív, a virágtő (életfa), a páros madár stb. E népi fafaragások díszítmény- és formakincsében megkülönböztethetjük

²⁴ Prófusz Marianna szóbeli közlése, 2015.

²⁵ Dr. Kós Károlynak az 1970-es években még módjában állt dokumentálni a jegyajándékként funkcionáló guzsalyok átadásának körülményeit, szociális hátterét: a tövisháti legény karácsony utáni szombaton adta át a lánynak a díszesen felszalagozott guzsalyt, a tovább tartó szándék jeleként pedig hűsvétra elkészíti a mángorlót, a *sulykot*, majd pünkösdre a *kapatisztítót*. A komoly szándékú legény a következő karácsonyra, hűsvétra és pünkösdre is elkészíti a kiszemelt lánynak az ajándéktárgyait – a felsorolt tárgyakon kívül csörlőt, vetélőt és más eszközöket is. Valamennyi közül a legfontosabb a guzsaly volt, a többi eszköz szerelmi ajándékként való szerepeltetése mindössze 1–2 falura szorult vissza. (Dr. Kós 1974:105–109.)

²⁶ Akadnak azért név nélküli guzsalytalpak is, sőt a tulajdonomban van egy kikapart monogramos példány is.

a keretül, kiegészítésül szolgáló egyszerű díszítéseket (vésőnyom sorok, fűrészfog sorok, ék alakú bemetszések stb.); az ékrovással, véséssel készült geometrikus díszítéseket; a növényi ornamentika különböző változatait (virágtövek, életfák, árvácskák, tulipánok stb.); a vésett feliratokat és évszámokat; és csak elvétve a figurális motívumokat.

Míg a dr. Kós Károly által megkérdezett erdélyi guzsalytalpfaragók még el tudták magyarázni a „naturalista” virágmotívumokat, domborított faragásokat megelőző ősi, vésett motívumok, szimbólumok (a kör vagy a rozetta – a gonoszúzó és termékenységet biztosító nap szimbóluma, a tulipán – az életfa stb.) jelentését, alkalmazásuk logikáját, addig az én adatközlőim már csak sima díszeket, virágokat látnak ezekben:

Valami könnyűfából csinálták, mert nagyon könnyű volt. Késsel vágta bele virágokat: főleg tulipánt. A szélén cakkos volt. Néha piros ceruzával kiszínezték a tulipánt, a levelét meg zölddel. Néha belevágták, ki csinálta, meg mikor. (J. R., 1928, Salánk)

A guzsaly talpát nem mindig faragták, festve se nagyon volt. Általában levelet, rózsát, tulipánt faragtak bele, a szélén cakkos volt. Nem mindig volt rajta írás se. (L. M., 1933, Salánk)

Az utóbbi adatközlő emlékezete szerint más tárgyakat (mángorlót, *sulykot*) nem díszítettek, azaz jegyajándékként sem használták őket. *Kapatisztítót* pedig egyáltalán nem alkalmaztak, a sarat egy darab forgáccsal kaparták le a kapa vasáról.

Az esztergamunka elterjedésével jelent meg a vidék falvaiban a 20. század elején a *kerekes guzsaly* vagy *rokka*, amely ugyan gyorsabb munkavégzést tett lehetővé, mégsem szorította ki a népszerű és általánosan használt *kézi guzsalyt*.

Volt kerekes guzsaly is, azt nem tudta mindenki csinálni, csak a famunkások. Nekünk Kész Bálint ezermester csinálta, akinek a fia meghalt a lágérben. Pénzért mindenkinek csinált. (J. R., 1928, Salánk)

Kerekes guzsaly volt már korábban is, de azt az ácsok, famunkások csinálták. Anyámnak Zán Ferenc bátyám csinálta az új esztovátával együtt, most is ott van a szomszédban, elvitték dísznek az udvarba. Csinálták még páran a faluban: Szimku Ferenc, meg a Vasút utcában a Makár bácsi, aki kötélverő is volt. (L. M., 1933, Salánk)

Az adatközlőim szerint házi kenderfonalat az 1960-as évek első feléig készítettek Salánkon. Addig voltak használatban tehát a *talpas guzsalyok* is. Aztán bejött a *bolti cérna*, amiből egy ideig még szöttek lepedőt, kendőket,

ingeket és más *vászonneműt*, de az 1960-as évek második felétől már csak *pokróc* (rongyszőnyeg) készült a szövőszékeken. A *talpas guzsalytól* eltérően a *rokkát* (*kerekes guzsalyt*) továbbra is használták a felhasított rongycsíkok csövekre való feltekerésére, az orsó és a borda pedig a *csigacsínálás* (házi levestészta készítése) eszközeként élt tovább egészen a közelmúltig.

Dr. Kós Károly még nyomon tudta követni a szilágysági guzsalytalpak fejlődésének szakaszait, falvankénti eltéréseit.²⁷ Sajnos a 21. század elején Kárpátalján erre már nincs lehetőség. Az általam megvizsgált, több tucatnyi guzsalytalpat származásukat tekintve még nagyjából be tudtam azonosítani, mivel nagyobbik részüket az ugoicsai Salánkon gyűjtöttem, a többi pedig Punykó Mária beregi (elsősorban Beregújfaluból) gyűjtéséből származik.²⁸ Ezek alapján megállapíthatjuk, hogy az ugoicsai és beregi *talpas guzsalyok* mind formailag, mind pedig díszítésmódjukat tekintve egy típusba tartoznak.²⁹ E jegyajándékként is használt munkaeszközök vizsgálata alapján azt is elmondhatjuk, hogy az ugoicsai és beregi magyarság tárgyi műveltsége, díszítőművészete szervesen illeszkedik az összmagyar népművészetbe, ugyanakkor számos egyedi vonással is rendelkezik. Ezek a használatból már kikopott, ám korábban minden háztartásban megtalálható, máig is felgyűjthető női munkaeszközök tükrözik a helyi lakosság nemzeti és vallási identitását, interetnikus kapcsolatait éppúgy, mint e hányatott sorsú régió társadalmi, gazdasági és kulturális változásait.

²⁷ Dr. Kós 1974:109–112.

²⁸ A múzeumi gyűjtemények mellett szép számmal találhatók guzsalyok a régiségkereskedők tulajdonában is, akik viszont nem biztos, hogy figyelmet fordítanak e tárgyak tudományos feldolgozására.

²⁹ Az egytalpú *kézi guzsaly* mellett a 20. század elején helyenként használták a *székes guzsalyt* is. Erre a nagypaládi iskolamúzeumban találtam példát, ami a szatmári településekkel való analógiát bizonyítja.

Guzalytálpak (Fotó: Kész Réka, Salánk, 2021)

A guzaly a magyar parasztasszony fontos munkaeszköze volt, melyet nemzedékről nemzedékre megőriztek emlékül. Beregre és Ugocsára az egyvállú guzalytálpak voltak jellemzőek. Megtiszteltetésnek számított, ha egy leány guzalyt kapott ajándékba a legénytől. Ezt az egyszerű, falapocskára erősített, jó méternyi botból álló fonóeszközt szinte kivétel nélkül faragással díszítették, mivel jegyajándéknak is számított.

Guzsalytálpak (Fotó: Kész Réka, Salánk, 2021)

A guzsalytálpak vésett, csak a legritkább esetben domború faragása általában a népi hímzésekhez hasonlóan stilizált virágokból, levelekből, indákból állt. Gyakori motívum az életfa, de feltűnnek a Nap, a Hold és a csillagok is. A szegélyeket ékrovással díszítették. Nemcsak a guzsalytálpát, a pálcát is díszítették. Ezt egyébként gyakran esztergálták, sőt fémberakásokkal is cifrázták.

Guzsalyalpak (Fotó: Kész Réka, Salánk, 2021)

Mindegyik darabnak megvannak az egyedi sajátosságai, melyek nemcsak a díszítésben jutnak kifejezésre, hanem abban is, hogy gyakran belevésik az ajándékozott személy nevét, néha még elkészítésének évét is. Az elkészítő mester neve viszont jóval ritkábban szerepel rajta. A guzsalyalpakat összehasonlítva a sok mesteri faragás között található egy-egy kezdetlegesebb, gyengébb darab is, mint ahogyan faragás nélküli guzsalyalpak is akadnak. A reánk maradt régi guzsalyalpakot aranybarnára pácolta az idő, de faragványaik plasztikus szépségét, készítőik ízlését mindmáig megőrizték.

IRODALOM:

ГРОЗДОВА И. Н. – КОВАЛЬСКАЯ Н. Г.

1979 Жилища венгров Закарпатья. – В кн.: Материальная культура комплектных этнических групп на Украине. Издательство „Наука”, Москва, 151–181.

DEÁK Geyza

1998 Az Ung vármegyei „Tiszahát” népi építésze és művészete. In: S. Benedek András (szerk.): *Ung megye. Írások Ung megyéről*. Mandátum Kiadó – Hatodik Síp Alapítvány, Beregszász – Budapest, 81–89.

FÉL Edit – HOFER Tamás

1994 *Magyar népművészet*. Corvina Könyvkiadó, Budapest.

GALGÓCZY Tibor

1999 *Az Ungvidék pásztorművészete*. Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest.

HOPPÁL Mihály – JANKOVICS Marcell – NAGY András – SZEMADÁM György

2004 *Jelképtár*. Helikon Kiadó, Budapest.

KÉSZ Barnabás

2019 Az ugocsai magyarság XIX–XX. századi népi díszítőművészetének fába vésett motívumai és jelképei. In: *Közoktatás*. A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség lapja. XXIV. évfolyam, 2. szám, 28–32.

2019a Motívumok és jelképek az ugocsai magyarság 19–20. századi népi díszítőművészetében. In: Jakab Albert Zsolt – Peti Lehel (szerk.): *Aranymadár. Tanulmányok Tánczos Vilmos tiszteletére*. Kriza János Néprajzi Társaság – BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Intézet – Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 305–320.

2021 Munkaeszköz és jegyajándék: faragott guzsalytálpak Ugocsában és Beregben. In: Lengyel Ágnes – Czövek Judit (szerk.): „*Madaradnak fogadj engem...*” *Tanulmányok Lengyel Ágnes tiszteletére*. Balassagyarmat, 2021, 251–258.

Dr. KÓS Károly

1974 Fafaragás. In: Dr. Kós Károly – Szentimrei Judit – Dr. Nagy Jenő: *Szilágysági magyar népművészet*. Kriterion könyvkiadó, Bukarest, 104–123.

MANGA János

1976 *Magyar pásztorfaragások*. Corvina kiadó, Budapest.

MAKOLDI Sándor

2021 *Szuszékokra rótt üzenet (Ősi bútorunk, az ácsolt láda jelei)*. Háttárs Kft, Debrecen.

SZABÓ László

1989 A paraszti munkaeszközök esztétikája. In: Szabó László – Tálás László (szerk.) *Néprajzi tanulmányok. Szolnok Megyei Múzeumok Közleményei* 46., Szolnok, 275–283.

SZATHMÁRI Ferenc

1994 *Népi fafaragás a Csíkszeredai Művészeti Népiskolában*. PRO-PRINT Rt, Csíkszereda